

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

การพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมของประเทศไทยในระยะ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ได้เปิดประเทศสู่การค้าเสรี การส่งออกและการบริการ รวมถึงด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างมาก เนื่องจากการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาสวนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ผลก็คือเกิดช่องว่างระหว่างชนบทกับเมืองมากขึ้น และเกิดค่านิยมใหม่ เช่น วัตถุนิยม บริโภคนิยม และอื่น ๆ มีน้ำหนักมากขึ้น ทำให้เกิดเป็นแรงจูงใจให้คนบางส่วนในชนบทที่มีความยากจนอพยพเข้าสู่ตัวเมือง มาเป็นแรงงานราคาถูก ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสังคม คือ ในตัวเมืองได้เกิดชุมชนแออัดขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเกิดปัญหาอื่น ๆ ด้วย ในชนบททำให้เกิดภาวะที่นักวิชาการเรียกว่า ครอบครัวล่มสลาย ชุมชนเองก็ขาดกำลังคนในการพัฒนา ส่งผลให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ขาดช่วงลง เป็นต้น

เมื่อความเจริญกระจุกตัวอยู่ในตัวเมือง ตัวเมืองจึงเป็นแรงดึงดูดให้คนอพยพเข้ามาอยู่ ทั้งคนที่ต้องการหางานทำ และคนที่ต้องการหนีปัญหาที่เผชิญอยู่ในชนบท เช่น เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่แตกแยก และพ่อแม่ใช้ความรุนแรงกับลูกหลานของตน หรือเด็กที่พ่อแม่เสียชีวิต ครอบครัวยากจนลงก็ออกไปใช้ชีวิตเร่ร่อนในตัวเมือง

เด็กเร่ร่อนมีอายุโดยเฉลี่ย 12.5 ปี และปัจจุบันนี้มีแนวโน้มอายุน้อยลง กล่าวคือ เริ่มมีเด็กเร่ร่อนที่มีอายุต่ำกว่า 6 ปี (นิตยา กัทสิทธิ์พันธ์, 2535, หน้า 32) เด็กพวกนี้จะพบเห็นได้โดยทั่วไปในตัวเมือง จากการดำรงชีวิตให้อาศัยอยู่รอดไปวัน ๆ โดยการขอทาน รับจ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ขายพวงมาลัย ขายหนังสือพิมพ์ และประพาศติมิตกฏหมาย เช่น ลักเล็กขโมยน้อย ขายบริการทางเพศ และเสพสิ่งเสพติด เด็กเหล่านี้เมื่อก้าวเข้าสู่วัยรุ่นเรียกว่า "เยาวชนเร่ร่อน" กลายมาเป็นผู้บงการให้รุ่นน้องคอยทำมาหากินให้ รับประทานและอยู่ภายใต้การดูแล มีโอกาสเสี่ยงเข้าสู่ยาเสพติด เป็นแก๊งข้างถนน (สมพงษ์ จิตระดับ, 2540, หน้า 7)

การใช้ชีวิตของเด็กเร่ร่อนมีลักษณะเป็นการรวมกลุ่ม ทำให้เด็กเร่ร่อนเรียนรู้ที่จะอยู่รอดโดยการช่วยเหลือพึ่งพากันและกัน ภาวะการเร่ร่อนนี้ ทั้งรัฐและเอกชนก็ได้ละเลย ต่างพยายามเข้าไปแก้ปัญหา เช่น ภาครัฐ มีสถานแรกรับ และสถานสงเคราะห์ เด็กที่เข้าสถานแรก

รับให้ผู้ปกครองมารับกลับบ้าน ส่วนเด็กที่ไม่มีผู้ปกครองมารับก็จะเข้าไปอยู่สถานสงเคราะห์ที่ดูแลเด็ก แต่ว่าความสำเร็จมีไม่มากนัก ในกรณีเด็กที่ผ่านกระบวนการระบบสงเคราะห์ "เมื่อออกไปอยู่นอกสถานสงเคราะห์อยู่กับใครไม่ได้นานและหนีจึงเร่ร่อนต่อไป" (นิตยา กัทลิตะพันธ์, 2535, หน้า 78) ทั้งนี้เพราะสถานสงเคราะห์ไม่ได้เน้นฝึกทักษะชีวิตให้เด็ก เด็กที่ออกจากสถานสงเคราะห์ยังไม่สามารถปรับตัวกับสังคมที่มีวัฒนธรรมที่เน้นกฎ ระเบียบ วินัย ซึ่งมีความขัดแย้งกับวัฒนธรรมของเด็กเร่ร่อน

ในกรณีของภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเด็ก ได้ใช้วิธีการส่ง "ครูข้างถนน" ลงพื้นที่ สอนการเขียนภาษาไทย ศิลปะ ทำกิจกรรมฝึกทักษะชีวิตเพื่อป้องกันโรคเอดส์หรือยาเสพติด บางทีพาเด็กไปค่ายหรือเที่ยวสวนสัตว์เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดสถานที่ ที่เรียกว่า "บ้านเปิด" มีครูประจำอยู่เพื่อคอยให้ความช่วยเหลือและดูแลเด็ก โดยที่เด็กเร่ร่อนเข้าไปพักอาศัยได้ตามความต้องการของเด็ก เพื่อให้เด็กหันกลับมาใช้ชีวิตปกติ (วัลลภ ตังคณานูรักษ์, 2535, หน้า 5)

แม้ว่าองค์กรต่างๆ จะพยายามทำงานอยู่เพื่อแก้ไขปัญหาเด็กเร่ร่อน แต่ในความเป็นจริงเด็กเร่ร่อนจะกลับตัวไปใช้ชีวิตปกติในสังคมยังคงเป็นไปได้ยากอย่างมากเพราะ

1. วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของเด็กเร่ร่อน เช่น ความอิสระ ไม่อยู่ในกฎระเบียบที่ถ่ายทอดระหว่างกัน ขัดแย้งกับวัฒนธรรมหลักของสังคม ซึ่ง "เน้นเชิงปฏิบัติตามกฎระเบียบ ตารางเวลา นับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กเร่ร่อนจำนวนมากไม่สามารถปรับความแตกต่างของวัฒนธรรมทั้งสองให้เข้าด้วยกันได้ส่งผลให้เกิดการไม่ร่วมมือ ต่อต้าน เก็บกด และพยายามหนีไปสู่วัฒนธรรมบนท้องถนนตลอดเวลา" (สมพงษ์ จิตระดับ, 2540, หน้า 142)

2. ความสัมพันธ์กันระหว่างเด็กเร่ร่อนในกลุ่มซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์กันและเน้นอย่างลึกซึ้ง เช่น มีการทำกิจกรรมร่วมกัน แก้ไขปัญหาและช่วยกันตัดสินใจ รวมทั้งมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับเด็กเร่ร่อนซึ่งเป็นเด็กที่ขาดโอกาสที่มีส่วนร่วมกับสังคมเช่นบ้านและชุมชน "เด็กเร่ร่อนมีความรู้สึกว่ามีทางเลือกเหลือแต่เพื่อนเท่านั้น" (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) เพื่อจะเป็นที่ยอมรับจากเพื่อนในกลุ่ม เด็กกล้าที่จะกระทำการเสี่ยง เช่น การลักเล็กขโมยน้อย ดิตยาเสพติดและบางคนขายตัวเพื่อเลี้ยงและดูแลเพื่อน (ข้อมูลจากสื่อ : กลุ่มอาสาพัฒนาเด็ก ณ เชียงใหม่) ชีวิตที่อยู่กับเพื่อนที่เข้าใจความรู้สึกเดียวกันและได้รับความอบอุ่นจากเพื่อนในกลุ่มซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กต้องการและขาดไปนานแล้ว จึงทำให้เด็กมีความรู้สึกต่อกลุ่มว่าตัวเองเป็น

สมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลลักษณะอย่างนี้สำคัญมากสำหรับเด็ก ทำให้เด็กตัดสินใจเลิกพฤติกรรมการเป็นเด็กเร่ร่อนยาก

3. ครอบครัวและชุมชนของเด็กซึ่งขาดความรักความอบอุ่น และความเข้าใจเด็กยังไม่ได้ปรับเปลี่ยน "ครอบครัวคือตัวแปรสำคัญต่อการออกมาเร่ร่อนของเด็ก" (วัลลภ ดั่งคนานุรักษ์, 2535, หน้า 66) เพราะฉะนั้นถ้าในครอบครัวและชุมชนยังมีปัญหาเดิมเด็กจะตัดสินใจกลับบ้านยากหรือถ้ากลับบ้านก็จะออกมาเร่ร่อนซ้ำอีก

สภาพที่กล่าวมา ทำให้เด็กและเยาวชนเร่ร่อนกลับไปสู่สังคมเพื่อไปใช้ชีวิตปกติเยี่ยงเด็กและเยาวชนทั่วไปได้ยาก แต่ก็มีเด็กและเยาวชนเร่ร่อนส่วนหนึ่งที่ได้กลับไปใช้ชีวิตอย่างมีความสุขได้ ซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการกลับไปใช้ชีวิตปกติของเด็กและเยาวชนเร่ร่อนหลังจากที่เคยเป็นเด็กและเยาวชนเร่ร่อนมาก่อนนั้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจว่ามีอะไรบ้างที่มีผลต่อการกลับไปใช้ชีวิตในสังคมปกติของเด็กและเยาวชนเร่ร่อน การวิจัยนี้จะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชีวิตของเด็กและเยาวชนเร่ร่อน ซึ่งอาจใช้ในการแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อน เพื่อให้สามารถกลับไปใช้ชีวิตปกติได้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการกลับไปใช้ชีวิตในสังคมปกติของเด็กและเยาวชนเร่ร่อนในจังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบและเข้าใจเงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการกลับไปใช้ชีวิตในสังคมปกติของเด็กและเยาวชนเร่ร่อน
2. เพื่อเป็นแนวทางในการทำงานขององค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเด็กเร่ร่อน

นิยามศัพท์เฉพาะ

เด็กเร่ร่อน หมายถึง เด็กและเยาวชนเร่ร่อนที่ออกจากบ้าน ด้วยเหตุผลต่าง ๆ และเร่ร่อนไปตามถนนหรือที่สาธารณะ อาจเร่ร่อนตามลำพังหรือเป็นกลุ่ม ดำรงชีวิตให้อยู่รอดไปวัน ๆ โดยการขอทาน รับจ้าง ลักเล็กขโมยน้อย หรือขายบริการทางเพศ เด็กและเยาวชนเร่ร่อน

เหล่านี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยนอนอยู่บนถนนหรือที่สาธารณะ แต่อาจเช่าหออยู่กับกลุ่มเพื่อนก็ได้ เมื่อเด็กเร่ร่อนเข้าสู่วัยรุ่นโอกาสเสี่ยงต่อการเป็นแก๊งข้างถนน เป็นเครื่องมือของมิจฉาชีพ ยุวอาชญากร เพิ่มสูงขึ้น

เด็กเร่ร่อนที่กลับไปใช้ชีวิตปกติในสังคม หมายถึง เด็กเร่ร่อนที่เปลี่ยนพฤติกรรมและกำลังเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อใช้ชีวิตปกติในสังคม โดยเลิกหรือกำลังลดพฤติกรรมเสี่ยงต่อการใช้ยาเสพติด การขายบริการทางเพศ การลักเล็กขโมยน้อย การขอรทาน เพื่อกลับมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับครอบครัว องค์กร และกลุ่มเพื่อนที่ไม่มีพฤติกรรมเสี่ยง

เงื่อนไข หมายถึง สถานการณ์ที่ทำให้เด็กและเยาวชนเร่ร่อน ตัดสินใจ ทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ในที่นี้หมายถึงการตัดสินใจของเด็กและเยาวชนเร่ร่อนที่กลับไปใช้ชีวิตในสังคมปกติ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มเพื่อน ทศนคติของตัวเองและเยาวชนเอง ฯลฯ

ปัจจัย หมายถึง สิ่งที่ส่งเสริมหรือสนับสนุน ให้เด็กออกมาเร่ร่อนและทำให้เด็กเร่ร่อนกลับไปใช้ชีวิตปกติในสังคม เช่น ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และอื่นๆ

ขอบเขตของงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มที่ศึกษาเป็นกลุ่มที่อดีตเป็นเด็กและเยาวชนเร่ร่อนในจังหวัดเชียงใหม่ และปัจจุบันนี้พัฒนาชีวิตกลับเข้าสู่สังคมหลัก โดยใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคมทั่วไป (อาศัยอยู่ที่เชียงใหม่)

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 บริบทชุมชน

2.1.1 สภาพการเปลี่ยนของสังคมเขตเมืองเชียงใหม่

2.1.2 สภาพทั่วไปของเด็กเร่ร่อน

2.1.3 พื้นที่เร่ร่อนในเขตเมืองเชียงใหม่

2.1.4 การช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน

2.2 เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้ที่เคยเป็นเด็กและเยาวชน

เร่ร่อน ด้านต่างๆ ดังนี้

2.2.1 เงื่อนไขและปัจจัยที่ผลักดันให้เด็กออกมาเป็นเด็กเร่ร่อน

- ครอบครัว
- ความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน
- ประชาชนทั่วไปในชุมชน

2.2.2 การดำเนินชีวิตในขณะที่เป็นเด็กเร่ร่อน

- การเข้ากลุ่มเด็กเร่ร่อน
- การใช้ชีวิตของเด็กเร่ร่อน
- วิธีการหาเงินของเด็กเร่ร่อน

2.2.3 เงื่อนไขปัจจัยที่เด็กเร่ร่อนกลับไปใช้ชีวิตปกติ

- กลุ่มอาสาพัฒนาเด็ก
- เพื่อน
- ครอบครัว